

Miha Istenič

Pravno priznanje spola v Sloveniji

Članek je bil objavljen v *Pravni praksi* (6. aprila 2017, leto 36/1286, št. 14).

Slovenija, kot mnogo drugih držav, nima krovnega zakona, ki bi urejal pravno priznanje spola in druga relevantna vprašanja s področja pravic in potreb transspolnih oseb¹. Uveljavljanje pravice do pravnega priznanja spola² na osnovi samoidentifikacije brez pridobitve medicinske diagnoze oziroma vključenosti v postopek potrditve spolne identitete³ z medicinskimi procesi in posegi ni možno.

Spol

Spol je eden od samoumevnih temeljev našega vsakdanjega življenja. Vedno je prisoten v pogovorih, humorju, ob konfliktih ... Nanj se sklicujemo, da pojasnimo vse: od sloga vožnje do izbire hrane⁴. Jemljemo ga za samoumevnega in ga dojemamo kot nekaj naravnega in povsem logičnega. Pa vendar, ali je spol res tako logičen, kot ljudje pogosto mislimo, da je?

Prvo razlikovanje, ki ga moramo vzpostaviti, je med spolom⁵ in družbenim spolom⁶. Razlikovanje je vse prej kot enostavno, če je sploh mogoče. Osredotočimo se najprej na poenostavitev, da se spol nanaša na človekove biološke karakteristike, medtem ko je družbeni spol interpretacija biološkega spola⁷.

Eckert in McConnell-Ginet trdita, da se na družbeni spol pogosto gleda kot na naravni izid biološkega spola in da se na njegovi podlagi nadalje razlagajo pojmi, ki nimajo nič opraviti z biologijo ali spolom na splošno. Avtorja uporabita primer dečkov in deklic, ki se naučijo spolno zaznamovanih ter spolu navidezno primernih

---

¹ Pri transspolnih osebah se spol, ki je bil osebi pripisan ob rojstvu, ne ujema s spolno identiteto osebe in/ali spolnim izrazom, s katerim se identificira. Transspolna oseba torej doživlja neujemanje med lastno spolno identiteto in tisto, pripisano s strani družbe. Transspolne osebe lahko želijo svoje telo in zunanji videz prilagoditi svoji spolni identiteti (transseksualnost) ali pa ne pristajajo na to, da se morata telo in zunanji videz prilagoditi spolni identiteti (glej **Koletnik, A., Grm, E. A., in Gračanin, E.**: Pravno priznanje spola v Sloveniji, DIC Legebitra, Ljubljana 2016).

² Pravno priznanje spola je postopek spremembe imena ter uradnih podatkov o spolu v uradnih dokumentih in registrih z namenom priznanja spolne identitete posameznice oziroma posameznika. Pravno priznanje spola bi moralo temeljiti na enem samem izhodišču: samoidentifikaciji osebe in posamezničini oziroma posameznikovi osebni odločitvi za pravno priznanje njenega spola (glej **Koletnik, A., Grm, E. A., in Gračanin, E.**, nav. delo).

³ Posamezničina oziroma posameznikova osebna identiteta in osebno doživljanje lastnega družbenega spola. Spolna identiteta se lahko ujema s posamezničinim oziroma posameznikovim spolnim izrazom, vendar ujemanje ni nujno (glej **Koletnik, A., Grm, E. A., in Gračanin, E.**, nav. delo).

⁴ **Eckert, P., in McConnell-Ginet, S.**: *Language and Gender*, Cambridge University Press, Cambridge 2003, str. 9.

⁵ Ang. *sex*.

⁶ Ang. *gender*.

⁷ **Butler, J.**: *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, Routledge, New York 1990.

kretenj⁸ svojih staršev, ki so razumljene kot spolno specifičen način obnašanja. Ni pa nobenega biološkega razloga, zakaj naj bi se ženske in moške kretnje razlikovale. V nasprotju s prepričanjem mnogih ljudi razlikovanje med biologijo in družbeno konstrukcijo ni zelo jasno. Eden od temeljnih problemov vzpostavitve razlikovanja je v tem, da ne obstaja eno samo objektivno biološko merilo za moški in ženski spol. Kaj spada pod določen spol, je odvisno od različnih dejavnikov, izbranih v skladu z družbenim mnenjem o tem⁹. Fausto-Sterling¹⁰ trdi, da je označevanje neke osebe za moškega ali žensko družbena odločitev. Lahko sicer uporabimo znanstveno znanje, ki nam pomaga pri odločitvi, vendar pa lahko le naša samoidentifikacija določi naš spol. Glover in Kaplan¹¹ ob analizi dela Thomasa Laqueurja to dodatno dokazujeta s tem, ko trdita, da je koncept binarnosti prišel v veljavo v sredini 18. stoletja. Laqueur¹², kot pravita, trdi, da je bilo pred tem človeško telo obravnavano kot celota in je bilo razlikovanje med moškim in žensko zgolj vprašanje stopnje, in ne vrste¹³.

Slovenska zakonodaja

Slovenska pravna terminologija ne pozna izraza pravno priznanje spola¹⁴ in uporablja izraz "sprememba spola", ki je uporabljen v Pravilniku o izvrševanju zakona o matičnem registru¹⁵, za katerega je pristojno Ministrstvo za notranje zadeve. 37. člen omenjenega pravilnika pravi:

"Sprememba spola se vpiše na podlagi odločbe pristojnega organa o spremembi vpisanega podatka. Podlaga za izdajo odločbe je potrdilo pristojne zdravstvene ustanove ali zdravnika, iz katerega je razvidno, da je oseba spremenila spol. Pred vpisom spremembe spola v register mora matičar zahtevati določitev nove EMŠO. Izpisek iz matičnega registra o rojstvu se izda s podatkom o novem spolu, brez zaznamka o spremembi spola."

Pravilnik o izvrševanju Zakona o matičnem registru torej pravi, da mora oseba upravni enoti predložiti potrdilo pristojnega zdravnika ali pristojne zdravstvene institucije, iz katerega je razvidno, da je spremenila spol. Pravilnik pa ne opredeljuje, kdo je pristojni zdravnik oziroma zdravstvena institucija in kaj

---

⁸ Ang. *gendered behaviour*.

⁹ Eckert, P., in McConnell-Ginet, S., nav. delo, str. 10.

¹⁰ Fausto, K., in Sterling, A.: *Sexing the Body: Gender Politics and the Construction of Sexuality*. Basic Books, New York 2000. str. 3.

¹¹ Glover, D., in Kaplan, C.: *Genders*, Routledge, London 2009, str. 5.

¹² Laqueur, T.: *Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud*, Harvard University Press, Cambridge 1990, deseti ponatis 2003, str. 125.

¹³ Ang. *a matter of degree rather than kind*.

¹⁴ Izraz pravno priznanje spola (ang. *legal gender recognition*) je uporabljen v resoluciji 2048 parlamentarne skupščine Sveta Evrope, sprejeti 22. aprila 2015. Strokovnjaki opozarjajo, da je "sprememba spola" termin, ki se mu v diskurzih, spoštljivih do transspolnih oseb, izogibamo. Konotacija termina namreč sporoča, da je genitalna operacija tista, ki osebi spremeni spol, kar je napačno. Res je, da so za marsikatero transspolno osebo postopki telesne potrditve spola (hormonska terapija in/ali operacije) izrednega pomena, niso pa ti postopki tisti, ki oblikujejo ali določajo spolno identiteto osebe – ta je vedno oblikovana na osnovi samoidentifikacije (ang. *self-determination*) (glej Koletnik, A., Grm, E. A., in Gračanin, E., nav. delo).

¹⁵ Ur. l. RS, št. 40/05 in nasl.

sprememba spola pomeni oziroma kaj se opredeljuje pod spremembo spola. Potrdilo v Sloveniji običajno izda psihiater. Praksa kaže, da je pristojni zdravnik v večini primerov psihiater iz Interdisciplinarnega konzilija za potrditev spolne identitete, pri tem pa mora oseba, ki želi pravno priznati spol, pridobiti tudi diagnozo transseksualizma, ki je klasificiran kot duševna motnja. Za uradno spremembo spola glede na trenutno zakonodajo in prakso je tako nujna pridobitev diagnoze motnja spolne identitete¹⁶.

V Sloveniji sicer ni izrecne zakonske zahteve po sterilizaciji oseb pred njihovim pravnim priznanjem spola, v praksi pa je bila večina oseb, ki so zaprosile za pravno priznanje spola, vsaj na hormonski terapiji. Ministrstvo za notranje zadeve je zaradi zagotovitve enotnih smernic postopanja upravnih enot v primerih zahtev za vpis spremembe spola in enotne obravnave v navedenih postopkih na Ministrstvo za zdravje posredovalo prošnjo za stališče glede vprašanja, ali je potrditev spolne identitete na podlagi samoidentifikacije oziroma zagotovilo, da je posameznik na podlagi medicinskega zdravljenja spremenil spol, enakovredno potrdilo, da je oseba spremenila spol iz 37. člena Pravilnika o izvrševanju Zakona o matičnem registru. Ministrstvo za zdravje je zavzelo stališče, da potrdilo, ki izkazuje, da je osebi ženskega spola potrjena identiteta moškega spola oziroma obratno, ali zagotovilo, da je posameznik na podlagi medicinskega zdravljenja spremenil spol, ni enakovredno potrdilo, da je oseba spremenila spol, kot to določa 37. člen Pravilnika o izvrševanju Zakona o matičnem registru. Takšna ureditev posega v tri temeljne človekove pravice: pravico do nedotakljivosti človekove telesne in duševne celovitosti, do osebnega dostojanstva in varnosti, pravico do zdravja in pravico do spoštovanja zasebnosti (8. člen Evropske konvencije o človekovih pravicah).

Transspolne osebe se zelo pogosto soočajo s tem, da se njihova spolna identiteta in spolni izraz ne ujemata s spolom, ki je naveden na osebnih in drugih dokumentih. Zaradi tega so lahko deležne očitkov, da uporabljajo ponarejene ali ukradene dokumente, in so tako prisiljene v razkritje svoje spolne identitete, čeprav tega v dani situaciji ne želijo. S tem je kršena njihova pravica do zasebnosti. Težave nastanejo tudi pri izvajanju upravičenj, ki izhajajo iz lastninske pravice. Transspolna oseba bo morala v primeru, da je lastnica nepremičnine, motornega vozila, pravne osebe itd., o katerih se vodijo uradne evidence, v njih spremeniti svoje osebne podatke. Zaradi neurejenosti področja lahko prihaja do arbitrarnega in diskriminatornega odločanja, saj se zastavlja vprašanje, ali je odločba o spremembi spola zadosten pravni temelj za spremembo podatkov o lastništvu. V konkretnem primeru je prišlo do arbitrarne odločitve, ko je transspolna oseba želela spremeniti podatke v prometnem dovoljenju in so na pristojnem organu zahtevali, da sama sebi proda motorno vozilo. Tak pravni posel je ničn, saj gre za fiktivni pravni posel, ker gre za prodajo samemu sebi. Za nastanek pravnega posla potrebujemo namreč dve osebi. Če je dodeljena nova davčna številka, prejšnja davčna številka in EMŠO nista več v evidenci in posledično ni mogoče preverjanje

---

¹⁶ Glej Koletnik, A., Grm, E. A., in Gračanin, E., nav. delo.

prodajalca po osebnih podatkih, saj številki ne obstajata več (uničeni sta ob izdaji novih dokumentov).

Naslednji problem je, kako dokazovati univerzalno pravno nasledstvo v razmerjih, ki še trajajo, na primer najemna pogodba, delovno razmerje, študentski status, pravice iz socialnih transferjev, pokojninsko in zdravstveno zavarovanje itd.

Sprememba spola ne vpliva na veljavnost zakonske zveze. Za veljavnost zakonske zveze morajo biti izpolnjeni pogoji, ki jih določajo člani od 16 do 24 Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR)¹⁷. Pogoji morajo biti izpolnjeni in se preverjajo le ob sklenitvi zakonske zveze. Sprememba spola je okoliščina, ki se je lahko pojavila v času trajanja veljavno sklenjene zakonske zveze in na veljavnost zakonske zveze ne vpliva, saj kasneje nastale okoliščine ne morejo vplivati za nazaj. Če bi bilo to omogočeno, bi bil to grob poseg v ustavno pravico do zasebnega in družinskega življenja. Taka zakonska zveza ostaja veljavna, saj ni nobene pravne podlage za njen neobstoj in gre pravno gledano za istospolno zakonsko zvezo.

Glede na določilo Pravidnika torej oseba, ki je spremenila spol, prejme nov izpisek iz rojstne matične knjige za svojo novo osebnost, kot da preteklih dogodkov ni bilo. Dobi tudi nov EMŠO. Zakon o centralnem registru prebivalstva za tak primer ne opredeljuje, kako se določi nov EMŠO (ali se oseba pred spremembo spola izbriše iz registra prebivalstva in se oseba po spremembi spola vpiše kot nova oseba ali pa se uporabi določilo o spremembi EMŠO zaradi napačnega vpisa datuma rojstva ali spola)¹⁸.

Vprašanje pa je, ali se osebi, ki je spremenila spol in pridobila nove osebne dokumente, dodeli tudi nova davčna številka. Zakon o finančni upravi¹⁹ določa le, da FURS pridobiva podatke tudi po uradni dolžnosti od upravljavcev zbirk podatkov, torej tudi od centralnega registra prebivalcev (ki dodeljuje EMŠO). Iz določb zakona ni mogoče z gotovostjo zaključiti, da se ob spremembi EMŠO dodeli nova davčna številka, niti da oseba obdrži staro. 56. člen zakona pravi le, da finančni urad izbriše subjekt vpisa iz davčnega registra, ko oseba umre oziroma preneha obstajati, če je prenehala njena davčna obveznost. Tu pa lahko pride do arbitrarnega odločanja, saj ni enotnega stališča oziroma ni definicije, kdaj oseba preneha obstajati. Do sedaj so vse osebe, ki so spremenile spol, obdržale svojo staro davčno številko in je tako Finančna uprava zavzela stališče, da s spremembo spola oseba ne preneha obstajati in da gre v tem primeru za neke vrste kontinuiteto.

Zaradi varovanja osebnih podatkov in človekove zasebnosti menim, da bi bilo smiselno, da se osebi dodeli nova davčna številka, saj bi bila obstoječa davčna številka lahko povezava do podatkov osebe pred spremembo spola, čemur pa se ta

---

¹⁷ Ur. l. RS, št. 69/04 - UPB1 in nasl.

¹⁸ Tretji odstavek 8. člena: "Če je EMŠO določena na napačen datum rojstva ali spol, jo upravljavec CRP razveljavi in ponovno določi, razveljavljena EMŠO pa ostane v evidenci. Ob spremembah drugih podatkov iz 11. člena tega zakona oseba obdrži dodeljeno EMŠO. Razveljavljene EMŠO se ne sme dodeliti drugemu posamezniku."

¹⁹ Ur. l. RS, št. 25/14.

oseba želi izogniti. To ji predpisi omogočajo, saj prejme nov rojstni list brez zaznamka o spremembi spola, in tudi novi osebni dokumenti, ki jih ta oseba pridobi, ne vsebujejo nobenih takšnih zaznamkov.

Sklep

Slovenija nujno potrebuje *lex specialis*, ki bi urejal materijo pravnega priznanja spola. Pravna praznina omogoča, da država in njeni organi arbitrarno in diskriminatorno odločajo ter s tem krojijo in otežujejo vsakodnevno življenje transspolnih oseb.

Zakon mora stremeti k temu, da bi bil brez pogojev ali zahtev po posredovanju institucij pri posameznikovi oziroma posamezničini odločitvi. Argentina, Danska, Malta in Irska so vzor držav, katerih zakonodaja je skladna s človekovimi pravicami in omogoča pravno priznanje spola na podlagi samoidentifikacije. Izpostavljam predvsem Malto, ki ima trenutno najbolj napreden zakon²⁰. Za konec pa še o mitu nenehnega spreminjanja svoje spolne identitete. V državah, ki imajo urejeno področje pravnega priznanja spola, ki je hitro, dostopno in transparentno, ne poročajo o povečanem številu postopkov pravnega priznanja spola na posamezno osebo. Sprejemanje lastne spolne identitete je pogosto dolg proces, ki vključuje tehten razmislek, preden se oseba odloči za kakršne koli odločilne korake²¹.

Enake pravice za druge ne pomenijo manj pravic za nas. Posameznikova vključenost v družbo je tista, ki zaznamuje možnost dostopa do različnih kategorij pravic, potrebnih za razvoj osebnosti v zasebni in družbeni sferi. Sistemska ureditev pravnega priznanja spola je tako kamenček v mozaiku izgradnje enakopravne in vključujoče družbe.

---

²⁰ GIGESC – Gender Identity, Gender Expression and Sex Characteristics Act, dostopno na: http://tgeu.org/wp-content/uploads/2015/04/Malta_GIGESC_trans_law_2015.pdf.

²¹ Glej Koletnik, A., Grm, E. A., in Gračanin, E., nav. delo.